

İSLAMOFOBİ-İRKÇILIK-"KÜLTÜREL İRKÇILIK" İLİŞKİSİ

The Relationship Between Islamophobia and Racism-Cultural Racism

Prof. Dr. Özcan HIDİR*

Geliş Tarihi: 21.11.2017 Yayına Kabul Tarihi: 26.12.2017

Öz

"İslamofobi" ile "ırkçılık (rasizm)-ayırımcılık" arasındaki, ilk bakışta pek var olduğu düşünülmeyen, kapalı ilişki, bugüne kadar yeterince irdelenmiş bir konu değildir. Bu kapalılık, daha ziyade ırkçılığın klasik anlamda genetik-ırksal bir temelde düşünülmesinden kaynaklanır. Ancak son dönemlerdeki bazı literatürde ırkçılığın farklı kategorilerinden söz edilmesiyle nispeten açıklığa kavuşmaya başlamış; bu meyanda İslamofobi "kültürel ırkçılık" olarak nitelenmiştir. Buna göre Müslümanlar "etnik-dini" bir grup gibi düşünülmemekte ve onlara yönelik genellemeci bir tutumla korku, nefret ve ayırımcılık ortaya konmaktadır. Bununla birlikte İslamofobinin "kültürel ırkçılık" olarak tanınması, henüz yeterince kabul görmüş bir husus değildir. Zira insan haklarına dair bağlayıcı metinlerde ırkçılık-ayırımcılık bir insan hakkı ihlali olarak algılanmakta; buna karşılık İslamofobik-İslâm karşıtı söylem ve eylemler, genelde ifade-fikir hürriyeti kapsamında değerlendirilmektedir. Bu çalışmamızda biz, önce birer terim olarak İslamofobi-İslâm karşıtlığını, zenefobi ve antisemitizm gibi diğer ilgili bazı terimlerle ilişkisini, tarihi gelişimi, bazı sebeplerini ve nihayet günümüz post-modern dönemde geldiği noktayı ele alacağız. Daha sonra benzer bir şekilde ırkçılık terimi, farklı kategorileri ve özellikle de İslamofobi ile bağlantısı ve hatta bir tezahürü olarak genelde etiketlemeler,

Abstract

The "unclear" relationship between islamophobia and racism is not studied sufficiently until this time, especially in the Turkish language. This unclear relationship is mostly because of the understanding of racism with its first and clear meaning related to race-ethnicity. But it became relatively clear in the latest studies about different categories of racism including "cultural racism", which has very close links with islamophobia. According to this category, Muslims have been generally perceived as an "ethnic-religious group" and as a result fear-phobia, hatred and discrimination against them have been demonstrated. Nevertheless, it must also be stressed that the acceptance of islamophobia as a cultural racism is not a common usage in the literature relevant to racism and in the texts about human rights. It is because of this that, islamophobic words, actions and tendencies were mostly perceived in the limitations of freedom of speech in the West.

In this article we will first of all analyse the close relationship between islamophobia, anti-islamism, and other such terms like, xenophobia and anti-semitism and than the perception of islamophobia in the West, in the history and in our modern-post-modern time. At the end, different forms of islamophobia as a "racism-cultural racism" and its appearances in stereotypes, prejudices, verbal abuses, physical assaults, vandalizm, violences, out-

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Öğretim Üyesi, ozcan.hidir@izu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4842-3219

ön yargılar ve grup içi-grup dışı sayma davranışlarıyla meydana gelen "kültürel ırkçılık" ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: "İslamofobi/Müslümanfobi-İslâm karşıtlığı", "Türkfobi", "zenefobi", "ırkçılık (rasizm)-kültürel ırkçılık", "ayırıcılık (diskriminasyon)", "kültürel indirgemecilik", "insan hakları", "11 Eylül 2001".

group in-group phenomenons and discriminations in the job markets and public sphere will be evaluated.

Keywords: "Islamophobia-Muslimphobia-anti-islamism", "Turkophobia", "zenophobia", "racism-cultural racism", "discrimination", "cultural reductionism", "human rights", 11 september 2001".

GİRİŞ

Tarihi kökenleri olmakla beraber Soğuk Savaş'ın ve özellikle de 11 Eylül sonrasında sıklıkla gündeme ge(tiri)len İslamofobi ile "ırkçılık (rasizm)" -ve nihayet "ayırıcılık"- arasındaki ilişki, bugüne kadar yeterince üzerinde durulmuş bir konu değildir. Esasen ilk bakışta bu yönde bir ilişki belli oranda bir kapalılık içermekte olup belirgin de değildir. Bu kapalılığın esasen ırkçılığın klasik tanımıyla daha ziyade genetik-ırksal bir temelde düşünülmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Hâlbuki son dönemlerde ilgili bazı literatürde ırkçılığın farklı kategorilerinden söz edilmektedir. Bu meyanda, aşağıda ayrıca ele alınacağı üzere, "kültürel ırkçılık" olarak nitelenen İslamofobi de, ırkçılık ve ayırıcılığın yeni bir şekli olarak görülmektedir. Buna göre Müslümanlar "etnik-dinî" bir grup gibi düşünülmede¹ ve onlara yönelik genellemeci bir tutumla korku, nefret ve ayırıcılık ortaya konmaktadır. Bu ise daha ziyade hemen tüm Müslümanların dinî fanatizme sahip kimseler oldukları, gayr-i Müslimlere yönelik şiddet kullanmaya her an eğilimli ve hazır oldukları ve modern toplumun benimsediği eşitlik ve özgürlükler gibi bazı değerleri peşin olarak reddettikleri ön yargı-kabulleri üzerine bina edilmektedir.²

Bununla birlikte İslamofobinin "kültürel ırkçılık" olarak tanınması, aşağıda bir kısmına atıf yapacağımız bazı araştırmalarda ele alınmasına rağmen, henüz yeterince kabul görmüş bir husus değildir. Bunun bazı sebepleri olsa gerektir. Zira insan haklarına dair bağlayıcı

¹ Sajid, A. (2005), "Islamophobia: A New Word for an Old Fear", **Islamophobia and Anti-Semitism** adlı edisyon içinde, ed. Schenker, Hillel-Zayyad, Ziad Abu, Princeton, s. 1-12.

² Sajid, a.g.m., 1, 2.

metinlerde ırkçılık-ayırıcılık bir insan hakkı ihlali olarak algılanmaktadır.³ Ayrıca bir gruba, ırka yönelik nefret suçlarını düzenleyen maddeler pek çok devletin ana yasasında mevcuttur. Hal böyle olunca da bu hakkın ihlali cezaî müeyyideye tabi olduğu ifade edilmektedir. Buna karşılık islamofobi ve onun bir ileri aşaması olan İslâm karşıtlığı için, buna yönelik çaba-talep, çağrı ve çalışmalar var olmakla⁴ beraber, bu tür maddeler işletil(e)meyip bu tür islamofobik söylemler genelde ifade-fikir hürriyeti kapsamında –bu anlamda fikir hürriyeti sınırsız kabul edilir- değerlendirilmekte ve neticede bu minvalde bir cezaî müeyyide de söz konusu olmamaktadır.⁵ Halbuki bilhassa kin ve düşmanlığı tahrik ve nefret söyleminin toplumsal barışı zedelediğinden yola çıkan dünyanın önde gelen hukukçuları, fikir-ifade özgürlüğünü sınırlamanın meşru olduğunu söylemişlerdir.⁶

Bu çalışmamızda biz, önce birer terim olarak İslamofobi-İslâm karşıtlığını, zenefobi ve antisemitizm gibi diğer ilgili bazı terimlerle ilişkisini,⁷ ana hatlarıyla tarihi gelişimi, bazı sebeplerini ve nihayet günümüz post-modern dönemde geldiği noktayı ele alacağız. Daha sonra benzer bir şekilde ırkçılık terimini, farklı kategorilerini ve özellikle de İslamofobi ile bağlantısı ve hatta bir tezahürü olarak genelde etiketlemeler, ön yargılar ve grup içi-grup dışı sayma davranışları, iş piyasasında ve kamusal alanda ayırıcılık, hatta camiler başta olmak üzere,

³ Mesela bu meyanda “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”nin 2. maddesine bakılabilir.

⁴ Son yıllardaki bazı insan hakları ve İslamofobi ile alakalı AB raporlarında ırkçı, antisemitik, zenefobik ve islamofobik söylemler karşısında devletler uyarılmakta ve bunlara karşı açık-net tutum takınmaya çağrılmaktadır. Mesela 2013 yılı ECRI raporunda Hollanda başta olmak üzere bazı devletlere yönelik bu uyarı yapılmış; zenefobik-islamofobik tutumların toplumdaki zayıf, korumasız azınlık gruplara yönelik etiketlemeyi ve ön yargıyı beslediği ve özellikle Müslümanların potansiyel tehlike gibi algılanmasına yol açtığı vurgulanmıştır (bk. ECRI, 2013, s. 37). Yine bu meyanda İslâm İşbirliği Teşkilatı’nın (Organization of Islamic Cooperation/OIC) tarafından 2008 yılından itibaren hazırlanan “İslamofobi” raporlarında bu yönde çağrılar olduğunu söylemek gerekir (bk. https://www.oic-oci.org/page/?p_id=182&p_ref=61&lan=en, son erişim: 19.11.17).

⁵ Bu minvalde Hollanda Özgürlükler Partisi lideri Geert Wilders’in Kur’an’a, Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara ırkçı-ayırıcı bakan ve hakaretler içeren 16 dakikalık “Fitna” filmine yönelik açılan davayı Amsterdam Mahkemesi’nce “fikir özgürlüğü” gerekçe gösterilerek “beraat” kararı verilmesini zikredebiliriz. Bu olaya dair bir analiz için bk. Hıdır, Özcan, **Avrupa’da Müslüman Olmak**, (İstanbul 2012), s. 123-127.

⁶ Bu konuda Jeremy Waldron’a ait **The Harm in Hate Speech** (Cambridge 2014), söylediğimize vurgu yapması bakımından önemli bir çalışmadır.

⁷ İslamofobi ile Anti-Semitizm arasındaki ilişkiye dair bazı perspektifler için *Islamophobia and Anti-Semitism* adlı yukarıda atfı yapılan edisyona bakılabilir. Ayrıca tarafımıza ait “Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm: Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm** içinde (Ankara 2007) çalışma da bu anlamda zikredilebilir.

İslami kurum ve kuruluşlara yönelik sözlü-fizikî hakaret ve şiddet içerebilen söz-tutumlarla meydana gelen⁸ "kültürel ırkçılığı (islamofobi)" ele alacağız. Ayrıca bu meydana günümüzde "kültürel ırkçılık" olarak İslamofobinin nasıl tezahür ettiğini ve bunun "insan hakları bakımından durumunu inceleyeceğiz.

AVRUPA - BATI'DA İSLAMOFOBİ - MÜSLÜMANFOBİNİN TARİHİ KÖKENLERİ

Esas itibariyle islamofobinin-İslâm karşıtlığının tarihini, "Batı aslında İslâm'dan mı yoksa Müslümanlardan mı korktuğu" yönünde bir tartışma da yaparak, son ilahî vahye dayanan din olarak İslâm'ın zuhûruna kadar götürülebilir.⁹ İslâm'ın "son din", Kur'an'ın "son ilahî mesaj" Hz. Peygamber'in de "son peygamber" olarak gönderilmesi, dönemin pek çok Yahudi-Hıristiyan din adamlarınca İslâm'ın bu iddialarını kendilerince boşa çıkartmak amacıyla polemiklerin yazılmasına ve bu meydana birçok İslâm karşıtı-İslamofobik iddianın ileri sürülmesine yol açmıştır. Bu meydana Kilise Babalarının sonuncularından olan Yahya ed-Dimeşkî-John Demescen'nin 15-20 sayfalık *İsmailî Sapıklık* kitabı-risalesi daha sonraki Ortaçağ boyunca Avrupa-Batı'daki İslâm, Hz. Peygamber ve Müslümanlara yönelik İslamofobik imajı alabildiğine etkilemiştir ki, bu konu başlı başına bir çalışmanın hakkecek genişliktedir.¹⁰

Tarih içerisinde Endülüs İslâm Devleti, Haçlı seferleri gibi sebeplerle özellikle İstanbul'un fethinden sonra pekişmeye başlayan İslâm-Müslümanlara yönelik korku, dönemin Batılı önde gelen din

⁸ İslamofobinin bazı tezahürlerine dair bk. Mustafa Abu Sway, (2005), "**Islamophobia: Meaning, Manifestations, Causes**", *Islamophobia and Anti-Islamism* adlı Schenker-Zayyad tarafından yapılan edisyon içinde, s. 13.

⁹ Bu yönde tarafımıza ait "Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm: Benzerlikler ve Farklılıklar" adlı yukarıda atıf yapılan makaleye bakılmalıdır. Bu anlamda ayrıca Batı'nın aslında İslâm'dan mı yoksa Müslümanlardan mı korktuğu sorusu anlamlıdır. Bu konuda "Batı İslâm'dan mı Korkuyor Müslümanlardan mı?" başlıklı bir analiz için bk. Hıdır, Ö. (2012), **Avrupa'da Müslüman Olmak**, İstanbul, s. 29-33. Bu konuda ayrıca bk. Green, Todd H. (2015), **The Fear of Islam: An Introduction to Islamophobia in the West**, Minneapolis, s. 36 vd.

¹⁰ Yahya ed-Dimeşkî-John Demescen'in işaret ettiğimiz bu eseri başta olmak üzere ilgili diğer polemik çalışmalarındaki bilhassa Hz. Peygamber'e yönelik iddiaları biz, yakın zamanda yayımlanacak olan *Batı'da Hz. Peygamber İmajı* adlı eserimizde tek tek ele aldık. İslâm'ın son din, Kur'an'ın son ilahî mesaj, Hz. Peygamber'in de son peygamber olmasının İslamofobi ve İslâm karşıtlığı ile ilgisi konusunda ise bk. Hıdır, Özcan, **Yahudi Kültürü ve Hadisler**, İstanbul 2010, s. 174. Ayrıca bk. 413 vd.

adamı ve yazarlarınca, Yahya ed-Dımeşkî ve ilk polemikçilerin yukarıda işaret ettiğimiz iddialarını da öne çıkararak, sürekli canlı tutulmuş, özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda yerleşik hale gelen ve bütün Avrupa'yı saran bir korku özellikle Kanuni döneminde Osmanlı'nın Avrupa içlerine ve Viyana'ya kadar ilerleyişi ile birlikte Müslümanlar kastedildiği "Türk korkusu-Türkfobi" şeklinde, doğrudan etnisiteye vurgu yapmayan, siyasî-dinî (teo-politik) bir mahiyet arz etmiştir.¹¹ Dolayısıyla bu iki padişah (Fatih ve Kanuni), Avrupalı zihinlerde etkisi bugüne kadar devam eden travmalara sebep olmuş padişahlardır. Batıda günümüzde biraz da diktatörlüğü ima edere tarzda kullanılan "sultan" ifadesi genelde bu iki padişaha atıf yapar. İtalyanların korkunç bir şeyi ifade etmek ya da çocuklarını korkutmak için kullandığı "Mamma li Turchi!" (Anneciğim! Türkler –geliyor-) ifadesi de bu korku ve travmanın çarpıcı bir dışavurumu olsa gerektir.¹²

Öte yandan dönemin belli başlı filozof, din adamı ve yazarlarında Türk korkusu işlenmiş ve Türklere karşı savaştan ve topyekûn mücadeleden söz edilmiş. Bu meyanda Voltaire, D. Erasmus, John Calvin, Martin Luther gibi yazar, din adamı ve filozofların İslâm-Müslüman ve Türk karşıtı söylemlerine işaret edilebilir. Mesela, Protestanlığın kurucusu Martin Luther'in "Türklerle Savaş Hakkında" ve "Türklere Karşı Ordu Vaazı" isimli iki kitabı vardır. Bu anlamda şunu ifade edelim ki, dönemin din adamı ve düşünürleri –dönemin konjonktürünün de etkisiyle-, teolojik olarak, "Müslümanların-Türklerin Tanrı'nın kendilerine yönelik bir cezası" olduğu anlayışını Avrupalı zihinlere kazımaya çalışmıştır.¹³

¹¹ Green, *a.g.e.*, s. 55-56. Bu meyanda Desiderius Erasmus (Rotterdam'lı hümanist-filozof-teolog), John Calvin (kalvinizmin kurucusu) ve Protestanlığın kurucusu Martin Luther özellikle zikredilmelidir. Mesela Martin Luther'in *Türklerle Savaş Hakkında* ve *Türklere Karşı Ordu Vaazı* adlı eserlerinde Türklerle savaşın meşru gerekçeleri için İslam değerlendirmesi yapmaktadır. İslamofobinin tarihteki bir tezahürü olarak "Türkfobi" ile Martin Luther'in İslâm ve Türklere bakışına dair bk Hıdır, Ö., "**Luterci Protestanlığın Tarihi Arka Planı ve Martin Luther'in İslam, Kur'an, Hz. Peygamber ve Türklere Bakışı**", Türk-İslâm Medeniyeti ve Avrupa" adıyla Marmara Üniversitesi, Diyanet İşleri Başkanlığı ve İSAM tarafından düzenlenen sempozyuma sunulmuş tebliğ, İstanbul 24-26.11. 2006 –Sempozyum kitabında yayımlandı-. Ayrıca bk. a.mlf., **Avrupa'da Müslüman Olmak**, s. 41-45; a.mlf., "**Batıda Türkofobinin yükselişi**", *AA Analiz Haber*, 03.10.2016.

¹² Hıdır, Ö., "**Batıda Türkofobinin yükselişi**", *AA Analiz Haber*, 03.10.2016.

¹³ Genelde tarihte İslamofobi-İslam karşıtlığı özelde de Martin Luther'in bu anlamdaki rolü için bk. Hıdır, Özcan, "**Tarihte Bir Anti-İslamist Olarak Martin Luther**", *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* içinde (Ankara 2007). Ayrıca bk. a.mlf., "**Batıda Türkofobinin yükselişi**", *AA Analiz Haber*, 03.10.2016.

İslâm korkusu aydınlanma ve oryantalistik dönemde de nüanslarla devam etmiş; ne var ki bu dönemde Haçlı savaşlarını meşrulaştırmada kullanılan İslâm korku ve nefreti, oryantalistik dönemde sömürgeyi meşrulaştırmada kullanılmıştır.¹⁴ Bu yapılırken de İslâm, Kur'an ve Hz. Peygamber'e yönelik olarak özellikle revizyonist oryantalistlerce "İslâm'ın Yahudi-Hristiyan kökeni teorisi"¹⁵ gibi teoriler üretilip bu korku-karşıtlık sürdürülmüştür.

Bu itibarla Avrupa-Batının dinî ve fikrî zihin kodlarının oluşumunda etkili olmuş şahsiyetlerin pek çoğunun İslamofobik-Türkofobik olmalarının, bu fikirleri işleyen kitaplar kaleme almalarının, günümüzdeki İslamofobi-Türkofobinin yükselişinde önemli bir arka plan etkisine sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İnsan topluluklarının olgular karşısındaki tavırlarını inceleyen Walker Connor'un "İnsanların davranışlarını gerçeğin ne olduğu değil, insanların olgular hakkındaki inançları ve algıları tayin eder" sözüne¹⁶ bu meyanda atıf yapmak meseleyi izah sadedinde önemlidir. Zira İslâm ve Müslümanlarla ilgili tarihteki imaj ve imgelerin günümüz üzerinde alabildiğine etkisi vardır. Zira üretilen bu imajlar, gerçekleri örtüp onun önüne geçebiliyor. Bu durumda imajlar zihinleri adeta işgal ediyor ve o imajın gerisindeki gerçekler alabildiğine sahipsiz kalabiliyor. Geçmişte öncelikle askerî, sonra da dinî sebeplerle oluşturulan, Türklere yönelik korku temelli bu imaj, Batılı zihinlerin arka planında hâlâ duruyor ve Türkiye ve Erdoğan söz konusu olduğunda refleksif olarak canlanıp dışa vuruyor. Bu açıdan, tarihin tekerrür ettiği kuşku yok: Farklı olan ise yalnızca şahıslar, dekor ve yöntemlerdeki değişiklikler.

MODERN DÖNEMDE İSLAMOFOBİ-MÜSLÜMANFOBİ

Modern dönemde İslamofobi kelimesinin ilk kez kullanımı bu yüzyılın başlarına kadar gider. Bu meyanda 1918 yılında Etienne Dinet'in Fransızca kaleme aldığı bir kitapta zikredilmiş olsa da, bildiğimiz anlamda kullanımı Soğuk Savaş'ın bitiminden 90'lı yıllardan sonra ortaya çıkmıştır diye biliriz. Şöyle ki, ırkçılığın mahiyetinin "etnik-ırksal

¹⁴ Green, *a.g.e.*, s. 61, 65.

¹⁵ Bu teörinin mahiyeti, arka planı, amacı ile Kur'an, Hz. Peygamber ve diğer İslâm kaynaklarına yönelik tezahürlerine dair geniş bilgi için Özcan Hıdır'a ait *Yahudi Kültürü ve Hadisler* (İstanbul 2010) ile *Hristiyan Kültürü ve Hadisler* (İstanbul 2017) adlı eserlere bakılabilir.

¹⁶ Connor, Walker, (1993), **Ethnonationalism: The Quest for Understanding**, Princeton, s. 24.

üstünlük” anlayışından “kültürel üstünlük” anlayışına kaymaya başlamasının¹⁷ bir yansıması olarak “İslâm-Müslümanlar Batı’nın düşmanıdır” diye ifade edilebilecek algı ve söylemler paralelinde dolaşıma girmiştir. Bu anlamda 1991 yılında ilk kez kullanılmakla¹⁸ beraber, ilk olarak 1997 yılında, eksik de olsa, İngiliz düşünce kuruluşu Runnymede Trust’ın yayımladığı rapor-kitapta tanımlanmıştır.¹⁹ Buna göre “İslamofobi, İslâm’a yönelik kurumsal olmayan düşmanlık ve dolayısıyla müslümanların tümünden veya pek çoğundan hoşlanmama-korkma ve nefret etme hali”ni tanımlar.²⁰ Bu rapor-tanımla İslamofobi, siyasi ve kamusal tartışmalarda nispeten yerleşik bir kavram haline gelmiştir. İslamofobinin paradigmatik bir değişim gösterdiği, İslâm karşıtlığına evirilerek İslâm ve Müslümanlara yönelik dinlerinden dolayı ayırıcı-ayrıştırıcılığın belirgin olarak öne çıktığı olay-tarih, 11 Eylül 2011’de New York’ta meydana gelen hadisedir. Bu olay, kavramda yer alan “korku”nun, günümüzde de olduğu gibi, İslâm-Müslüman karşıtlık ve düşmanlığına, aşağıda da ayrıca ele alınacağı üzere, Müslümanlara yönelik ırkçılığa varan ayırıcılığa evirildiği aşamadır.²¹ Nitekim bu tarihten sonra İslâm ve Müslümanlar, öncesine göre şiddet ve terör ile daha ziyade anılır olmuştur.²² Bu tarihlerden itibaren İslamofobi konusunda, terim, tarihî gelişim, sebep-sonuç ve günümüzde ayırıcılık ve hatta bazı araştırmalarda “kültürel ırkçılık” diye nitelenen ve aşağıda bu açıdan ayrıca ele alacağımız yönleriyle irdeleyen ve önemli bir kısmına çalışmamızın farklı bölümlerinde atıf yapacağımız pek çok kitap, rapor ve makale kaleme alınmıştır. Tabiatıyla bu araştırmalarda muhtelif arka plan, bakış açıları ve hedeflerin de bir yansıması olarak İslamofobinin rölatif olarak farklı tanımları ortaya çıkmıştır. En yalın haliyle İslâm ve Müslümanlardan korku, nefret ve negatif tutumları ifade eden İslamofobi ilgili çalışmalarda “Müslümanlara olumsuz ve aşağılayıcı şekilde kalıplaşmış yargılar ve inançlar atfedilen bir dizi

¹⁷ Sajid, a.g.m., s. 2.

¹⁸ Sajid, a.g.m., s. 1.

¹⁹ Allen, C. (2010), **Islamophobia**, Ashgate Publishing, s. 15.

²⁰ The Runnymede Trust Raporu (1997), **Islamophobia: A Challenge for Us All**, Londra Runnymede Trust, s. 1, 4. Ayrıca bk. Esposito, John L.-Kalın, İ. (2015), J., **İslamofobi. 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu**, çev. İsmail Eriş, İstanbul, s. 19; Van der Valk, Ineke. (2015), **Dutch Islamophobia**, Viyana 2015, s. 15 vd.

²¹ Green, a.g.e., s. 9-10.

²² Bu yönde bk. Van der Valk, Ineke, **Islamofobie en Discriminatie**, 2012, s. 19. Ayrıca bk. Sajid, a.g.m., s. 2, 3.

kapalı görüşün İslâm ve Müslümanlara karşı korku ve nefreti daha da kötüleştirilmesi" olarak tanımlanır.²³ İslamofobi araştırmaları ile öne çıkan Hollanda'lı araştırmacı Ineke van der Valk ise İslamofobiyi şöyle tanımlamıştır:

"İslâm ve Müslümanlar hakkında tarihi-sosyal şartlarda oluşan ve birtakım olgular, etiketlemeler, imajlar, semboller ve metinler sayesinde negatif anlam kazanan bir ideolojidir."²⁴

Bu açıdan bakılırsa İslamofobi, İslâm'ın Batı ile ortak bir değerinin olmadığı, yahudi-hıristiyan, greko-romen ve humanist bir medeniyet zeminine dayanan Batı'dan daha aşağı olduğu, Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan farklı olarak bir inanç ve maneviyat olmaktan ziyade, bir siyasi ideoloji olduğu, Müslümanların gayr-i Müslimlere yönelik şiddet eğilimine sahip dini fanatikler olduğu, demokrasi, eşitlik ve hoşgöründen yoksun oldukları²⁵ yönündeki bazı kalıp yargıların kabulü anlamına gelmektedir. Bu yönüyle İslamofobide "indirgemeci-redüksiyonist" bir tutum da söz konusudur.

Buradan hareketle İslamofobi İslâm ve Müslümanlara yönelik olarak ırkçılık –ki bunu aşağıda kültürel ırkçılık olarak ele alacağız-, ayırıcılık, dışlama, ön yargı, nefret, aşağılama, kalıp yargılar ve hatta şiddet gibi bir dizi olumsuz duygu, söylem ve eylem biçimine yol açma potansiyeli taşır. Aşağıda da farklı bağlamlarda vurgulanacağı üzere, İslamofobinin ilk-yalın anlamı göz önüne alındığında İslâm'dan veya Müslümanlardan korkma-çekinme halinin (fobi) ırkçılık olarak görülmemesi gerektiği söylenebilir. Ne var ki, özellikle kültürel ırkçılık olarak söz ettiğimiz kategori ve buna dair karakteristik tutumlar göz önüne alındığında, yer yer muhtelif anlamlara yorumlanabilecek birden fazla olguyu bünyesinde barındıran ve bu yönüyle "polisemik" bir kavram olan İslamofobinin Müslümanlara yönelik ırkçılığa götüren-yol açan ön yargıları, imajları ve etiketlemeleri beslediği²⁶ ve bütün bunların da neticede, nispeten modern bir fenomen olan kültür-din temelli ırkçı-ayırıcı bakışı ortaya çıkardığı aşikardır.

²³ The Runnymede Trust Raporu (1997), **Islamophobia: A Challenge for Us All**, Londra Runnymede Trust., s. 19.

²⁴ Van der Valk (2012), *a.g.e.*, s. 33.

²⁵ Bu yönde bazı değerlendirmeler için bk. Sajid, a.g.m., s. 1.

²⁶ Bu doğrultuda bazı değerlendirmeler için bk. Alietti, Alfredo-Padovan, Dario (2013), "Religious Racism. Islamophobia and Antisemitism in Italian Society", **Religions**, 4, 584-602.

Esasen İslamofobi “yabancı korkusu-karşıtlığı” anlamındaki “zenefobi”nin bir alt kolu olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre her yabancı karşıtlığı aynı zamanda bir İslâm karşıtlığı olmaktadır. Ancak her İslâm karşıtı kesinkes-mutlak olarak bir yabancı karşıtı olduğu söylene-
mez. Nitekim İslâm ve Müslüman karşıtı olduğu halde Müslümanların dışındaki yabancılara karşı olmayanlar bulunmaktadır. İslamofobi ile bağlantılı olarak ayrıca nüanslarla “anti-islamizm ifadesi de kullanılır. Yahudi karşıtlığı anlamına gelen “antisemitizm” kavramı da bu meyanda gündeme gelen kavramlardandır. Ancak İslamofobi ve anti-islamizmi antisemitizmden ayıran yön, antisemitizmin belli bir ırka (yahudi-semitik ırka) karşıtlığı da içermesidir. İslamofobi-anti islamizmde ise bu karşıtlık, ırka değil, dîne (İslâm) olmaktadır. Öte yandan “İslamofobi” ile “anti-islamizm” arasında da özelde bir ayırım söz konusu olup İslamofobi İslâm’dan-Müslümanlardan korkma halini, anti-islamizm ise bu korkunun karşıtlığa dönüşmüş durumunu ifade eder.²⁷

Antisemitizm ve zenefobi-yabancı düşmanlığı gibi, yukarıda da işaret edildiği üzere, İslamofobi de aslında uzun-derin bir tarihi geçmişe sahiptir. Kavramın tarihî arka planını, ilgili araştırmalarda pek vurgulanmasa da, aslında İslâm’ın zuhûruna-tarih sahnesine çıkışına kadar indiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda İslamofobi aslında “eski bir korkunun yeni bir ifadesi-terimi”²⁸ olarak görülebilir. İslâm korkusunun XX. Yüzyıl sonlarında yeniden gündeme ge(tiril)mesinin sebeplerinden birisi Batılı zihinlerde hep var olagelen temel tarihî-teolojik sebebin varlığıdır.²⁹ Yani İslâm’ın, benzer iddialara sahip Yahudilik

²⁷ Bir kavram olarak “islamofobi” ile “anti-İslamizm”, “anti-semitizm” ve “zenefobi” arasındaki benzerlikler ve farklılıklara dair bk. Hıdır, Özcan (2007), “Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm: Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm**, Ankara, s. 70, 83; Canatan, Kadir (2010), “İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım”, **Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm** adlı edisyon içinde, Ankara, s. 42. Ayrıca Hillel Schenker ve Ziad Abu Zayyad tarafından yapılan **Islamophobia and Anti-Semitism** adlı edisyon (Princeton 2005) da bu anlamda zikredilmelidir. Yine İslamofobi ve anti-semitizm arasındaki ilişkiyi nefret bağlamında tarihte ve günümüzde Avrupa ölçeğinde ele alan Matti Brunz’la ait **Anti-Semitism and Islamophobia: Hatreds Old and New in Europe** (Prickly Paradigm Press 2007) adlı küçük hacimli eser de önemlidir.

²⁸ Sajid, A., “Islamophobia: A New Word for an Old Fear”, s. 1.

²⁹ Bu olgu aslında Batı’da Yahudi ve Hıristiyanların “İslâm’ın Yahudi-Hıristiyan kökeni teorisi”ni ortaya atmalarına yol açmıştır. Bununla İslâm’ın ilahî vahye dayanan bir din olmadığını, Kur’an’ın İslâm öncesinden başlayan bir süreç içinde Yahudi-Hıristiyan bir ortamda oluşturulduğunu ve Hz. Peygamber’in de buna öncülük ettiğini ileri süren iddialarla yakından alakalıdır. Bu iddialar, İslâm’ın ilk yıllarında Kilise babalarının sonuncularından John Demescen’in “İsmailî Sapıklık” kitabı ile başlamış ve oryantalistik dönemde ise özellikle revizyonist-indirgemeci oryantalistlerce

ve Hıristiyanlık'tan sonra, "son din", Kur'an'ın "son ilahî mesaj" ve Hz. Peygamber'in de "son peygamber" olarak tarih sahnesine çıkmasıdır. Bunun yanında, modern dönemde Müslümanların Batı'ya olan göçleri, İran devrimi ve Selman Rüşdi hakkında Humeyni tarafından verilen ölüm fetvası, uçak kaçırmalar, rehin almalar ve 1980'ler ve 1990'lardaki terörist eylemler, Müslüman göçmenlerin sayısındaki artış, radikal-entegrist selefler ile 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi' ve Pentagon'a yapılan saldırılar ve ardından gelen Avrupa'daki terör saldırıları vb. sebepler de tetiklemiştir.³⁰ Bütün bunları ve bunlara ilave edilecek her bir ülkedeki lokal olayları,³¹ Batı'da İslamofobinin oluşması, gelişmesi ve günümüzde yerleşik hal almasının bazı önemli sebepleri olarak sayabiliriz. Ancak bunlar İslamofobinin, Müslümanlarla ilgili veya onlara atfedilen görünürdeki sebepleri olup esasen daha derinlerde doğrudan Batı'nın kendisiyle ve Batı'daki bazı gelişmelerle alakalı sebepleri vardır. Bu sebepleri şu şekilde örneklendirmek mümkündür. Çoğunlukla Protestanlığı benimsemiş özellikle Batı Avrupa ülkelerinde bazılarında %70'lere ulaşan dinden-kiliseden uzaklaşma ve sekülerleşme, sömürge politikaları, 11 Eylül sonrasında oryantlizmin daha sofistike yöntemlerle evrilip siyasetle iç içe hale gelmesi, Batı-Avrupa'da radikal-entegrist Müslüman gruplara verilen lojistik destekler,³² Batı'da Müslüman olanların oranındaki artış ve belki de hepsinden önemlisi –ki bizim de aşağıda ele alacağımız- asimilasyon ve ayrımcı söylem ve eylemleri de tabiatıyla içeren ırkçı/kültürel ırkçı tutumların artması gibi, her biri ayrıca irdelenmeyi gerektiren sebepleri sayabiliriz.

yeni teorilerle detaylandırılarak sürdürülmüştür. İslamofobi-İslâm karşıtlığı ile de yakın alakalı bu tür iddialar, bugün de canlılığından bir şey kaybetmemiş ve modern-post-modern versiyonlarıyla sürdürülmektedir. Bu tür iddiaları ele alan çalışmalar olarak tarafımızca yapılmış **Yahudi Kültürü ve Hadisler** (İstanbul 2010), **Hıristiyan Kültürü ve Hadisler** (İstanbul 2017) adlı kitaplara bakılabilir.

³⁰ Bu yöndeki bazı sebeplere dair bk. Sajid, a.g.m., s. 2-3. Ayrıca bu sebeplere dair bk. Mustafa Abu Sway, (2005), **"Islamophobia: Meaning, Manifestations, Causes"**, Islamophobia and Anti-Islamism adlı Schenker-Zayyad tarafından yapılan edisyon içinde, s. 16-21.

³¹ İslamofobi ve anti-islamizmin artış göstermesinde her ülkeyi mahalli-lokal anlamda ilgilendiren Müslümanlarca işlenen bazı olayların da etkisi büyüktür. Bu meyanda Hollanda ölçeğinde sinema-film yönetmeni Theo van Gogh'un 2004 yılında Faslı Muhammed B. tarafından öldürülmesinin "Hollanda'nın 11 Eylül'ü" olarak nitelendiğini zikretmek açıklayıcı olacaktır. Bu konuda bir analiz için bk. Hıdır, Özcan, "Theo van Gogh'un Öldürülmesi Sonrasında Hollanda'da Müslümanlar", *Islam Verwoord in Nederland* içinde, **-yayım aşamasında-** IUR Press 2018.

³² Bu konuda bir analiz için bk. Hıdır, Özcan, "Radikal-entegrist' selefilik neden Batı'da yükseliyor?", *AA Analiz Haber*, 03.02.2017.

İlgili rapor ve araştırmalarda görüldüğü üzere, bu süreçte bir yandan Batı'da İslamofobi alabildiğine tırmanıp tehlikeli boyutlara-açıktan düşmanlık ve saldırı boyutuna gelirken diğer yandan da İslâm dünyasında Amerikan ve Batı karşıtlığında yükselme gözlenmiştir. Dolayısıyla İslamofobi artık Müslümanlara yönelik bir hoşgörüsüzlük, temelsiz korku, ayrımcılık, nefret söylemi olma eşiğini aşarak yer yer eylem düzeyine geçmiş okul, iş yeri, cami, toplu taşıma araçları ve sokakta Müslümanlara yönelik fizikî saldırılarda kendini gösteren somut bir düşmanlık halini almış ve Müslümanlar “kabul edilmeyen öteki” konumuna ge(tiri)lmiştir.³³ Bu durum İslamofobinin, düşünce-kabul, söylem düzeyinden eylem ve fizikî saldırı aşamasına ulaşmış olduğunu gösterir. Bu itibarla İslamofobi ile alakalı son raporlara göre eğitim, istihdam, medya, siyaset, yargı ve internet gibi farklı alanlarda Batı'da İslamofobi bir önceki yıla göre ciddi artış göstermiştir.³⁴ Üstelik bu artış sadece İslâm ve Müslümanlar hakkında yanlış bilgilendirilen ve ekonomik durumu kötüye giden işçi sınıfı veya orta sınıf ile sınırlı kalmayıp, özellikle eğitilmiş ve seçkinler arasında da yükselmektedir. Buna göre Müslümanlar hem içeride hem de dışarıda düşman olarak görülmekte, ötekileştirilmekte ve Müslümanların kendileri ile eşit haklara sahip vatandaşlar olmadıkları kabulü yaygınlaşmaktadır. Bu ise Batı'da İslamofobinin olağanlaştığı-normalleştiği, “Müslümanların Hitler dönemi Yahudileri konumuna itilmeye çalışıldığı”³⁵ bir döneme girildiğinin göstergesidir. Bu ortamda derin bir güvensizlik ve düşmanlık ortamı Müslümanlara yönelik fiziksel saldırılar ve siyasî kısıtlamalara olanak sağlamakla kalmamakta, ayrıca bu yapılanlar normalleştirilerek savunulmaktadır. Tabiatıyla bu bir yandan Batı'da-Avrupa'da yabancı, göçmen ve İslâm-Müslüman karşıtı “aşırı sağ”ın güçlenmesine yol açarken diğer yandan da kendilerini dışlanmış-ötekileştirilmiş-izole edilmiş hisseden bir kısım Müslümanlar –özellikle de gençler- arasında radikal-entegrist eğilimlerin artmasına ve neticede DAESH türü

³³ Müslümanların Hollanda özelinde “kabul edilmeyen öteki” konumuna getirilişine dair bk. Martijn de Koning (2016), “You Need to Present a Counter-Message. The Radicalisation of Dutch Muslims and Anti-Islamophobia Initiatives”, **Journal of Muslim in Europe**, 5, 170-189. Bu anlamda ayrıca bk. Mustafa Abu Sway, “**Islamophobia: Meaning, Manifestations, Causes**” s. 13.

³⁴ Bu anlamda son senelerde yıllık olarak SETA tarafından yayımlanan “Avrupa İslamofobi” raporlarına bakılabilir.

³⁵ Avrupa başta olmak üzere Batı'da Müslümanların Hitler dönemi konumuna itilmeye çalışıldığına dair açıklamalar bizzat Yahudiler ve bazı Avrupalı araştırmacılarca da yapılmaktadır. Bu konuda bir analiz için bk. Hıdır, Özcan (2012), **Avrupa'da Müslüman Olmak**, İstanbul, s. 35-40.

örgütlere destek verilmesine yol açabilmektedir.³⁶ Bazı meslekler için tesettürün, kamuda nikabın ve bazı Avrupa şehirlerinde minarelerin yasaklanması ya da Müslümanların ifade özgürlüğünü kısıtlayan diğer tüm düzenlemeler bu tespiti doğruluyor. Charles Taylor'un ifade ettiği üzere,³⁷ Batı ülkelerindeki çoğulculuk-çok kültürlülük tartışmaları İslâm ve Müslümanlar hakkında yapılan bir tartışma haline gelmiş ve "çok kültürlülüğün bittiği" tezleri dillendirilmiştir. Neticede ise keskin, genellemeci-monolitik-homojen bir tutumla Doğu-Batı dikotomisi gerek Müslüman gerekse Batılı zihinlerde alabildiğine oluş(turul)muştur.³⁸

Öte yandan İslamofobi üzerine yapılan çalışmalarda kavrama yönelik farklı itirazlar da dillendirilmiştir. Buna göre "İslamofobi" etiketlemesi ile Müslümanların, bir anlamda "kurban psikolojisi" ile İslâm'a ve Müslümanlara yönelik eleştirileri perdelemeye çalıştıkları şeklinde eleştiriler vardır. Son yıllardaki aşırı sağ-ırkçı partilerin Avrupa'da bu tür argümanları sıkça dillendirdikleri belirtilmelidir ki, meselenin bu yönü ayrı çalışmaların konusu olsa gerektir. Dolayısıyla biz aşağıda İslamofobinin özellikle son dönem bazı çalışmalarda "kültürel ırkçılık" olarak ifade edilen -ve ayrımcılığı da tabiatıyla barındıran- ırkçılık ile alakasını ortaya koymaya çalışacağız.

İRKÇILIK: "KÜLTÜREL İRKÇILIK"

Muhtelif dillerdeki anlamları³⁹ ve "etnisite" ile "ırk" arasındaki benzerlik-farklılıklar bir yana, farklı açılardan tanımları yapılan ırkçılık, genel olarak, sosyal grupların kalıtımla geçen bedenî özellikler sebebiyle farklılaştığını ve bu farklılıkların onlar arasındaki statü ve ilişkisinin

³⁶ İslamofobinin Batı'da özellikle gençler olmak üzere bazı Müslümanların radikalleşmesine ve neticede DAESH türü terör örgütlerine destek vermelerinin sebep ve sonuçlarına yönelik, spekülatif yönler de barındıran, henüz yayımlanmamış bir doktora çalışması için bk. Mitts, Tamar (2017), **Terorism, Islamophobia, and Radicalisation, Columbia University** –özellikle s. 10-20 arası.

³⁷ Taylor, Charles, "The Collapse of Tolerance", **The Guardian**, 17 Eylül 2007. Ayrıca bk. Esposito, J.-Kalın, İ. (2015), **İslamofobi, 21. Yüzyulda Çoğulculuk Sorunu**, çev. İsmail Eriş, İstanbul,, s. 40.

³⁸ Bu anlamda Doğu-Batı dikotomisi ve bunun islamofobi ile alakasına dair bk. Chauán, Eugenio, **"An East-West Dichotomy Islamophobia"**, Islamophobia and Anti-Islamism adlı Schenker-Zayyad tarafından yapılan edisyon içinde, s. 25-31.

³⁹ İrkçılığın Türkçe, Arapça ve Bastı dillerindeki kökeni ile alakalı bilgi için bk. Şentürk, R.-Canatan, K. (1999), "İrkçılık", **DİA**, XIX, 124.

belirleyicisi olması gerektiğine inanan akıma verilen isimdir.⁴⁰ Bu tanıma göre “genetiksel-biyolojik özellikler” belirgin olarak öne çıkmakta, bazı etnik gruplarla diğerleri arasında kesin sınırlar çizilerek onların genetik olarak diğerlerine üstün olduğu kabul edilmektedir.⁴¹

Buna karşılık modern dönemde gelenek, kültürel pratikler ve dinin öne çıktığı nispeten yeni bir fenomen olan bir ırkçılık anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu ırkçılık anlayışında genetiksel-biyolojik özelliklerden ziyade “kültürel ve etnik-dini” özellikler temel belirleyici olmaktadır. Bu meyanda kişinin veya grubun genetik-etnik özellikleri değil, kültürel-dini aidiyeti ve buna bağlı olarak benimsediği norm-değerleri, dinî pratikleri temel belirleyici alınmakta ve bu minvalde söz konusu etnik-dini-kültürel azınlık-marjinal gruplara yönelik ayrımcı tutumlar ortaya konabilmektedir.⁴² “Kültürel ırkçılık” veya “modern ırkçılık” olarak nitelenen bu yeni ırkçılık, daha ziyade göçmen gruplara yönelik⁴³ ve hâkim toplumlar arasında azınlık halinde yaşayan yabancılara ve özellikle de Müslümanlara yönelik korku-nefret, zenefobik-islamofobik tutumlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak her bir ırkçılık türünde de ortak yön, şu veya bu şekilde farklı temellere dayanan önyargı, etiketleme-sterotip, grup temelli insan düşmanlığı, nefret söylemi ve ayrımcılığın mevcut olmasıdır.⁴⁴ Bu açıdan bakıldığında ırkçılık, “bir özelliği sebebiyle öteki olarak görülen bir grubun üye veya üyelerine yönelik ayrımcı saiklerle ortaya konan tutumlar” olarak tanımlanan⁴⁵ ayrımcılığın bir alt kategorisi; ancak en ileri boyutu olarak tezahür eder.

⁴⁰ Şentürk-Canatan (1999)., “**İrkçılık**”, DİA, XIX, 124.

⁴¹ Bu yönde değerlendirmeler için bk. Barker M. (1981), **The New Racism: Conservatives and the Ideology of the Tribe**, Maryland, s. 15 vd.; Seidal, G. (1986), **Culture, nation and race in the British and French New Right in R. Levitas. The Ideology of the New Right**, Oxford, s. 21-25; Reeves, F. (1983), **British Racial Discourse: A Study of British Political Discourse About Race and Race-related Matters**, Cambridge, s. 14.

⁴² Pettigrew Thomas F. & Roel W. Meertens (1995), “Subtle and Blatant Prejudice in Western Europe”, **European Journal of Social Psychology** 25, 57-75.

⁴³ Bu yönde bk. Dovidio, J.F.-Gaertner, S. (1986), “Reducing prejudice: Combating intergroup biases”, **Current Directions in Psychological Science**, 8, 101-105.1996.

⁴⁴ Bu anlamda özellikle Müslümanlar bağlamındaki önyargı ve 30 Avrupa ülkesinde Müslümanlara karşı ön yargıyı farklı yönlerden ele alan bir saha araştırmasına dair bk. Strabac, Zan-Listhaug, Ola (2008), “Anti-Muslim Prejudice in Europe: A Multilevel Analysis of survey data from 30 countries”, **Social Science Research**, 37, 268-86.

⁴⁵ Van der Valk, Ineke (2012), **Islamophobia in the Netherlands**, Amsterdam, s. 74-75.

Bir örnek olarak Batı ülkelerinde azınlık halinde yaşayan Müslümanların, uzun yıllardır o ülkelerde yaşıyor olmalarına, toplumun bir parçası olarak önemli katkılar sunmalarına rağmen sürekli "göçmen", "yabancı-öteki" olarak nitelenip tartışma konusu yapılmasını bu meydana zikredebiliriz. Hatta o ülkelerde doğup büyümüş Müslümanlar için bile bu nitelermelerin kullanılmasını modern kültürel ırkçılığın bir tezahürü olarak gören araştırmalar mevcuttur.⁴⁶ Bu kültürel ırkçılıkta açıktan-doğrudan bir dışlama ve ayırıcılık olmamakla beraber, azınlık halinde yaşamının da getirdiği bazı dezavantajlarla, göçmenler ve Müslümanlarla ilgili tartışmaların dili-üslubu, onlarla alakalı sosyal bazı problemlerin kültürel-dini boyuta indirgenerek ele alınmaya çalışılması, genellemeler, etiketlemeler ile dolaylı ayırıcılık-ırkçılık meydana gelmektedir.⁴⁷

Modern ırkçılık ve kültürel ırkçılık diye nitelenen bu ırkçılık türü, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkmış ve ancak İslamofobinin de belirginleşmeye başladığı Soğuk Savaş'ın bitişi sonrası dönemde hız kazanmıştır. Ne var ki ilgili araştırmaların da ifade ettiği üzere⁴⁸ bu kültürel ırkçılık, daha ziyade Müslümanlara yönelik negatif tutumların paradigma değişimine uğrayıp yepyeni bir döneme girdiği, İslamofobi olarak tanımlanan artık İslâm ve Müslüman karşıtlığına dönüşmeye başladığı 11 Eylül 2011 hadisesi sonrasında zenefobi ve bilhassa İslamofobi ile doğrudan bağlantılı hale gelmiş; hatta tamamen onunla anılır olmuştur. Nitekim ilgili bazı araştırmaların da gösterdiği üzere, 11 Eylül bu anlamda paradigmatik bir değişim ve kırılma olmuş, genelde Batı'da özelde de Amerika'daki Müslümanlara –bilhassa da Arap asıllı Müslümanlara- yönelik negatif ve düşmanlığa varan tutumlar şiddet

⁴⁶ Bu yönde bazı görüşler için bk. Bobocel, D. R., Hing, L. S., Davey, L. M., Stanley, D. J., & Zanna, M. P. (1998), "Justice-based opposition to social policies: Is it genuine?", **Journal of Personality and Social Psychology**, 75/3, 653-669.

⁴⁷ Bu yönde değerlendirilebilecek bazı değerlendirmeler için bk. Seidel, G. (1986), **Culture, nation and race in the British and French New Right in R. Levitas. The Ideology of the New Right**, Oxford; Wittenbrink, B.,-Judd, C. M., -Park, B (1997), "Evidence for racial prejudice at the implicit level and its relationship with questionnaire measures", **Journal of Personality & Social Psychology** 72, 262-274.

⁴⁸ Stone, R. (2004), **Islamophobia: Issues, Challenges and Action. Stoke-on-Trent, UK**; Poynting, S., "Living with racism: The experience and reporting by Arab and Muslim Australians of discrimination, abuse, and violence since 11 September 2001. A report to the Human Rights and Equal Opportunity Commission", **Center for Cultural Research, University of Western Sydney** - www.uws.edu.au/ccr-.

içerikli söylem ve eylemler alabildiğine artmıştır.⁴⁹ Bu tarih sonrasında ABD başta olmak üzere Batı’da pek çok ülkede Müslümanlara bakış daha da negatifleşmiş; polis ve istihbarat kurumlarınca, ırkçı-kültürel ırkçı tutumla, etnik ve dini-kültürel temelli dosya/profil oluşturulması da yaygınlaşmıştır ki, insan haklarına dair pek çok araştırma-raporda buna dair bulgular yer almıştır.⁵⁰ Bütün bunlar aynı zamanda Batı’da yaşayan bazı Müslümanların –özellikle de mühtedilerin- oluşturduğu “İslamofobiye karşı inisiyatiflerin” oluşmasına yol açmıştır.⁵¹ Bunun yanında kamusal alanda Müslümanların kimliklerini ortaya koyma tutumlarında paradoks gibi dursa da bir yandan bazı Müslümanların daha da radikalleşmesine ve radikal örgütlere katılmasına⁵² diğer bazıların ise kimliklerini gizleyip seküler tutumlar ortaya koymasına yol açabilmektedir.⁵³

Bu ırkçılık türü bazı tutum ve davranışlarla ortaya çıkar. Bunlardan biri, genetik özellikler değil azınlık halinde yaşamının da getirdiği dezavantajlarla kültürel yönler belirgin-dominanttır. İkinci önemli karakteri, hâkim toplumun norm ve değerlerinin temel alınarak o toplumda yaşayan dini-kültürel azınlıkların bu hâkim norm ve değerlere birebir uymasının beklenmesi ve ona göre değerlendirilmesidir. Bu itibarla bu ırkçılık türünde kültür, norm-değerler belirgin-vurgulu olarak öne çık(arıl)makta, bu norm ve değerlerin topluma kabulde temel ölçü olduğu, hâkim kültür, norm ve değerlerin taşıyıcılarının üstün olduğu

⁴⁹ Bu yönde yapılmış bir araştırmadaki sonuçlar için bk. DeAngelis T. (2001), “Understanding and preventing hate crimes”, **APA Monitor on Psychology**, 32/10, s. 60. Ayrıca bk. Davidi, D. (2004), **Factors that Predict Attitudes Toward Muslims Post September 11th**, -doktora tezi-, California School of Professional Psychology, Los Angeles, s.8,20-21. Yine 11 Eylül’ün özellikle Amerika’da ırkçı-ayırıcı temayüllerin artmasına sebep olmasına dair de bk. Davidi, D. (2004), **Factors that predict attitudes toward Muslims post September 11th**, California –doktora tezi-, s. 8-11.

⁵⁰ Mesela Amerika’da bu yöndeki bazı örnekler için bk. Davidi, *a.g.e.*, s. 8 vd. Yine Hollanda ölçeğinde polisin yabancılara ve özellikle de Müslümanlara yönelik etnik-dini profil/dosya oluşturmasına dair bk. **2016 Yılı Hollanda İnsan Hakları Raporu** (2017), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, s. 18.

⁵¹ Bu konuda bk. Martijn de Koning (2016), “You Need to Present a Counter-Message. The Radicalisation of Dutch Muslims and Anti-Islamophobia Initiatives”, **Journal of Muslim in Europe**, 5, 170-189.

⁵² Yukarıda da zikrettiğimiz üzere, İslamofobi ile Müslümanların radikalleşmesi arasındaki sebep sonuç ilişkisine dair bir araştırma için bk. Mitts, Tamar (2017), **Terrorism, Islamophobia, and Radicalisation**, Columbia University, –özellikle s. 10-20 arası-.

⁵³ Müslümanların tutumlarındaki bu yönde bazı psikolojik değişimlere dair değerlendirmeler için bk. Noha Sadek (2017), “Islamophobia, Shame, and the Collapse of Muslim Identities”, **International Journal of Applied Psychoanal Studies**, 14, 200-217.

ima edilmektedir. Genel ırkçılık eğilimini özünde taşımakla beraber, daha ziyade kültürel hiyerarşi oluşturularak hakim kültürün ayırıcı vasıflara sahip olarak üstün olduğu ve bu yönüyle kültürel asimilasyoncu tutum⁵⁴ olarak karşımıza çıkan olgunun, Avrupa-Batı ülkelerinde son dönemlerde sürekli gündeme getirilen "asimilasyona eğilimli entegrasyon" politikalarının zeminini teşkil ettiği ve bunlarla örtüşen yön- lere sahip olduğu izahıtan varestedir. Üçüncü bir özellik olarak azınlık halindeki grupların içerisinde yaşadıkları ülke-toplumun imkân ve kaynaklarını adil olmayan şekilde kullandıkları ve kaynaklarını tüket- tikleri inancıdır ki, esasen bu olgu Avrupa ve ABD'deki genelde göç- menlerle özelde de Müslümanlarla ilgili tartışmalarda belirgin olarak öne çıkmaktadır.

Öte yandan modern ırkçılık olarak da isimlendirilen kültürel ırkçı- lığın başka bazı karakteristik özellikleri de bulunmaktadır. İlgili bazı çalışmalarda bunlar, "ön yargı", "etiketlemeler" ve "grup içi-grup dışı" sayma davranışları olarak tezahür eder. Buna göre, kalıp ön yargı ve etiketlemeler sebebiyle, aynı etnik, dini-kültürel gruba mensup kimse- ler (grup içi), kendileri dışındaki kimselere (grup dışı) göre kendilerini üstün görme eğilimi göstermektedir.⁵⁵ Şu halde burada aşağıdaki te- mel soru anlamlı hale gelmektedir: "İnsanların farklı ırklara veya ken- dini ait hissettiği değerler sistemine mensup olmayan insanlara yöne- lik negatif tutumları, onlara karşı ırkçı, ayırıcı ve şiddete götürücü söylem ve eylemleri beraberinde getirmekte midir?"

İlgili bazı araştırmalar, -genellemeden kaçınmak icap etse de- böy- le bir sebep-sonuç ilişkisinin varlığını doğrulamaktadır. İrkçılık ve ırkçı tutumların en belirgin göstergelerinden olan, ırkçılığın ortaya çıkmasında önemli fonksiyona sahip olduğu belirtilen⁵⁶ ön yargı ve

⁵⁴ Bu yönde değerlendirilebilecek görüşler için bk. Modood, T. (1994), "Political Blackness and British Asians", **Sociology**, 28/3, 117-124. Ayrıca aynı yazara ait 2005 yılında yayımlanan *Multicultural Politics Racism, Ethnicity, and Muslims in Britain* adlı çalışmada da bu yönde değerlendirmeler mevcuttur.

⁵⁵ Bu yönde bazı değerlendirmeler için bk. Davis, K., "Ethnic minorities: Now and in the future", Amerikan Psikoloji Derneği'nin 100. yılı toplantısında sunulan tebliğ, Washington D.C., s. 7. Ayrıca bk. Dovidio, J. F., Gaertner, S. (1996), "Reducing prejudice: Combating intergroup biases", **Current Directions in Psychological Science**, 8, 101-105; Davidi, *a.g.e.*, s. 22-24.

⁵⁶ Hewstone, M., Judd, C. M. (1993), "Models of crossed categorization and intergroup relations", **Journal of Personality and Social Psychology**, 64/5, 779- 93. Bu meydana ayrıca M. Hewstone ve R. Brown'un editörü oldukları **Contact and conflict in intergroup encounters** adlı esere (Oxford: Basil Blackwell) de bakılabilir.

etiketlemeler çoğunlukla, ön yargının ve etiketlemenin muhatabı olan gruplara yönelik olarak zihinlerde ve kolektif şuurda oluşan dışlayıcı, kategorik ayırıcı, indirgemeci, homojen, genellemeci imaj ve tutumlarla birlikte oluşur ve bu olgu belli olaylarla birlikte otomatik şekilde aktif hale gelerek kültürel ırkçı tutum ve davranışları alabildiğine etkileyip tetikler.⁵⁷ Zira ön yargı ve etiketlemelerde çoğunlukla belli gruplara yönelik olarak irrasyonellik, uygun olmayan genellemeler, “biz ve onlar”, veya “ya bizdensin ya da bize karşı” türü kategorik ayrımlar,⁵⁸ homojen tutumlar, ötekileştirmeler (istenmeyen öteki), izole edip yabancılaştırmalar ve aksi argümanları peşin reddetme tavırları gözlemlenir.⁵⁹ Hatta bu tür tutumların yöneltildiği grupları etnik-dini-kültürel veya sosyal kategorizasyona tabi tutularak sürekli ve kategorik olarak şiddet yanlısı gösterme, şiddetle birlikte anma tutumları da görülür.

Nitekim Amerika’da siyahlardan ve beyazlardan oluşan belli denekler üzerinde yapılan bazı araştırmalarda siyahların şiddet yanlısı olduğuna dair ortaya çıkan otomatik refleks ve ön yargının ortaya çıkmış olması⁶⁰ ile özellikle 11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında ABD başta olmak üzere Batı’da Müslümanlardan söz edilince genelde doğrudan tehlike, şiddet-terörün akla gelmesine dair tutumlar,⁶¹ “her Müslüman terörist değildir ama her terörist Müslümandır” türü kalıp yargı ve ön kabuller, bu etiketlenmiş-ön yargılı imaja örnek verilebilir. İslamofobi konusu anlatılırken de ifade edildiği üzere, 1997 yılında İslamofobiye

⁵⁷ Bu yönde değerlendirmeler için bk. Hewstone, M.,-Brown, R., **Contact and conflict in intergroup encounters**, s. 25. Hollanda ölçeğinde bu yönde değerlendirmelerin yer aldığı bir çalışma için de bk. Weiner, Melissa F. (2014), “The Ideologically Colonized Metropole: Dutch Racism and Racist Denial”, **Sociology Compass** 8, 731-44.

⁵⁸ Bu söylem biçiminin en önemli örneğini 11 Eylül sonrasında Amerikan Başkanı J.W.Bush’un Müslümanları kastederek “ya bizdensin ya da bize karşı” söylemi oluşturur (bk. Davidi, *a.g.e.*, s. 23).

⁵⁹ Allport, G. (1954), **The Nature of Prejudice**. Reading, MA: Addison- Wesley, s. 34. Ayrıca bk. Davidi, *a.g.e.*, s. 21, 22.

⁶⁰ Eberhardt, J. L., Golf, P. A., Purdie, V. J., Davies, P. G. (2004), “Seeing Black race, crime, and visual processing”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 87/6, 876-893.

⁶¹ Strabac, Zan-Listhaug, Ola (2008), “Anti-Muslim prejudice in Europe: A multilevel analysis of survey data from 30 countries”, **Social Science Research**, 37, 268-286. Bu çalışma genel anlamda ön yargı, ön yargıya dair bazı çalışmaları ve Avrupa’da özellikle 11 Eylül hadisesi sonrasında Müslümanlara yönelik oluşan ön yargıyı ele alması bakımından önem arzeder. Bilhassa Müslümanları hedef alan ırkçı önyargıların son yıllarda artış gösterdiğini ifade eden İngiltere ölçeğinde araştırmaya dair bir haber için de ayrıca bk. <https://www.theguardian.com/uk-news/2014/may/27/-sp-racism-on-rise-in-britain>, erişim tarihi: 23.10.2017.

dair ilk sistemli araştırma-raporda da vurgulandığı⁶² gibi, Müslümanlara yönelik kültürel ırkçı bakışı da besleyen bu ön yargılı bakış, İslamofobinin en önemli bileşenini oluşturmaktadır. Buradan hareketle aşağıda ırkçılık-kültürel ırkçılık ve ırkçı bakış ile İslamofobi-İslâm karşıtlığının ilişkisi irdelenmeye çalışılacaktır ki, bu yönde ilgi kuran çalışmalar mevcuttur.

IRKÇILIK-KÜLTÜREL İRKÇILIK VE İSLAMOFOBİ İLİŞKİSİ

Esasen yukarıda her iki kavramı açıklarken de yer yer değindiğimiz üzere, ırkçılık ile İslamofobi ve onunla bağlantılı kavramlar-tanımlar arasında sanıldığından ötesinde yakın bir ilişki vardır. Ancak bu ilişkinin ilk bakışta fark edildiği pek söylenemez. Zira İslamofobinin ilk-yalın anlamı göz önüne alındığında İslâm'dan veya Müslümanlardan korkma-çekinme halinin (fobi) ırkçılık olarak görülmemesi gerektiği söylenebilir ki, son dönemlerde bu yöne dikkat çeken bazı çalışmalar bir yana, Batı'daki genel kabul de bu yöndedir. Batı Hıristiyan dünyasında İslâm ve Müslümanlara yönelik İslâm'ın zuhûrundan itibaren var olan ancak özellikle Haçlı seferleri, Endülüs'ün Müslümanlarca fethedilmesi ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın Viyana seferi ile ivme kazanan tarihî olaylarla doğrudan bağlantılı olarak ele alınması göz önüne alındığında, bir açıdan doğruyu da yansıtmaktadır.

Ne var ki, modern dönemde ortaya çıkan kategori ve buna dair karakteristik tutumlar göz önüne alındığında, yer yer muhtelif anlamlara yorumlanabilecek birden fazla olguyu bünyesinde barındıran ve bu yönüyle "polisemik (çok boyutlu)" bir kavram olan İslamofobinin Müslümanlara yönelik ırkçılığa götüren-yol açan ön yargıları, imajları ve etiketlemeleri beslediği⁶³ ve bütün bunların da neticede, Müslümanlara yönelik nispeten modern bir fenomen olan "kültür-din temelli ırkçı bakışı" ortaya çıkardığı aşikardır. Müslümanlara yönelik bu bakış ve tutumda genel ırkçı bakıştaki deri rengi ve genetik-kalıtsal özellikler değil, norm-değerler, giyim-kuşam tarzı, kamusal alanda İslâmî kimlikle görünürlükler, camilere-minarelere yönelik tutumlar, hayata bakış ve olaylara yönelik kategorik tutum ve reaksiyonlar devreye girer.

⁶² The Runnymede Trust (1997), **Islamophobia: A Challenge for Us All**, London: Runnymede Trust.

⁶³ Bu doğrultuda bazı değerlendirmeler için bk. Alietti, Alfredo-Padovan, Dario (2013), "Religious Racism. Islamophobia and Antisemitism in Italian Society", **Religions**, 4, 584-602.

Esasen bu tutumlar, İslamofobi temelli-görünümlü birer kültürel ırkçılık olarak yorumlanabilir ki, bu yönde görüş ve değerlendirmeler de yapılmaktadır. Aslında son yıllarda özelde Batı ülkelerinde genelde de Avrupa'nın hemen her ülkesinde islamofobik-anti islamist ve ırkçı partilerin yükselişe geçmiş olması, potansiyel olarak Avrupa'da zaten belli oranda var olan ırkçı bakışın yeni bir şekle büründüğünü, bir anlamda "Avrupa'nın yeni normal" haline geldiğini⁶⁴ ve bunun da çoğunlukla "İslamofobi-İslâm karşıtlığı" olarak tezahür ettiğini gösterse gerektir. Bu ise yukarıda "grup içi" diye tanımladığımız insanlar arasında Müslümanlara yönelik refleksif-tabii bir refleks olarak da gelişebilmektedir ki, bazı araştırmalarda bu "otomatik olarak aktive olan tutum", "bilinçsiz negatif tutum" veya "bilinçsiz ırkçılık" olarak nitelenir.⁶⁵ Bu durumda dışsal olmasa da içsel anlamda bir negatif-ırkçı tutumun var olduğu sonucuna varılır.⁶⁶

11 Eylül sonrasında ABD ve Avrupa'da Müslümanların –özellikle de Arap asıllı olanlar- bulunduğu ortamlardan refleksif olarak genelde uzak durma eğilimi göstermeleri, Müslümanların bulunduğu ortamlarda onlara bakışlarında ve tavırlarında meydana gelen tabii olmayan değişiklikler, Müslüman komşu ve doktor istememeleri buna dairdir. Hâlbuki bu tutumu sergileyen kimselere "Müslümanlara karşı ön yargılı mısınız" diye sorulursa, muhtemelen –en azından bir kısmı- "hayır cevabını vereceklerdir."⁶⁷ Medya dilinin ve medyadaki negatif Müslüman imge ve imajlarının burada önemli rol oynadığını özellikle belirtmek gerekir.⁶⁸ Burada rol oynayan bir diğer etken de Müslümanların Batı ülkelerinde özellikle kamusal alanda dinlerini yaşama biçimi, dini metinleri bağlam-konteksi dikkate almaksızın lafzî-literal anlamda yorumlamaları ve Batı'ya karşı homojen-monolitik, katılımcı olmayan, ön yargılı, reaksiyoner ve kurban psikolojisi ile hareket eden

⁶⁴ Bu yönde bir analiz için bk. Hıdır, Özcan, "Aşırılık Avrupa'nın Yeni Normali", **AA Analiz Haber**, 16.12.2016, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/asirilik-avrupa-nin-yeni-normali-/707657>, erişim tarihi: 05.11.17.

⁶⁵ Fazio, R., Jackson, J.R., Dunton, B., Williams, C.J., "Variability in automatic activation as unobtrusive measure of racial attitudes: A bona fide pipeline?", **Journal of Personality and Social Psychology**, 69, 1013-1027. Ayrıca bk. Davidi, *a.g.e.*, s. 21, 22.

⁶⁶ Westen, D. (1998), "The scientific legacy of Sigmund Freud: Toward a psychodynamically informed psychological science", **Psychological Bulletin**, 124/3, s. 333-34.

⁶⁷ Davidi, *a.g.e.*, s. 19-20.

⁶⁸ Davidi, *a.g.e.*, s. 20, 21.

tutumlarıdır ki, bu olgu ayrı çalışmalarla üzerinde durulmayı gerektirmektedir.⁶⁹

Bu meyanda "ırkçılık-kültürel ırkçılık" ile yakın bağlantılı olan ve belki bu ırkçılığın Müslümanlara yönelik en temel yansıması olan "ayırıcılık-diskriminasyon" ile islamofobinin ilişkisi öne çıkmakta olup bu yönüyle kısaca da olsa irdelenmelidir. Burada öncelikle, İslamofobi ile iç içe olmakla beraber nüanslarla ayrılan yönleri de sahip "Müslümanfobi" tabirinin öne çıkmakta olduğunu vurgulamak gerekir. Zira ayırıcılığın somut planda yöneldiği adres, Müslümanlardır. Zira son yıllardaki EUMC raporlarında da görüldüğü üzere, Müslümanlara yönelik korkunun (İslamofobi-müslümanfobi) ayırıcılığa yol açtığı veya en azından bu korku ile ayırıcılığın arasında bağlantı ilişkisinin varlığı ifade edilmektedir. Bu açıdan bakılırsa Müslümanlara yönelik ayırıcılık, İslamofobinin bir parçası olarak düşünülmekte⁷⁰ ve Ineke van der Valk'ın *Islamofobie en Discriminatie* adlı çalışmasında görüldüğü gibi, bu ilişkiyi doğrudan ele alan çalışmalar yapılmaktadır. Ancak Müslümanlara yönelik ayırıcılığın İslamofobi kadar tarihi olmadığı, daha ziyade sömürge sonrası ve özellikle de Müslümanların iç göçü ile Batı ülkelerine gidişinden sonra belirgin olarak tezahür ettiği vurgulanmaktadır.⁷¹

Bu ayırıcılıkta etnisite-ırk da rol oynamakla beraber, özellikle Avrupa-Batı ülkelerindeki Arap (daha ziyade Fransa-İspanya-Belçika-İtalya-Hollanda), Türk (daha ziyade Almanya-Avusturya-Hollanda-Belçika-İsviçre), Hind-Pakistan-Bangladeş (daha ziyade İngiltere) ve Afrika kökenli Müslümanlar⁷² söz konusu olduğunda esasen, grup kimliği olarak din-kültür bilhassa öne çıkar(ılar)ak başat rol oynamaktadır. Bu açıdan bakılırsa İslamofobi, Müslümanların etnik-dini bir grup-kategori olarak etiketlendiği yeni bir ırkçılık türü olarak ortaya çıkar.⁷³ Buna göre Müslümanlar söz konusu olduğunda ırkçılık-ayırıcılık

⁶⁹ Özellikle Batı'da yaşayan Müslümanların İslamofobi-anti islamizm ve Müslümanlara yönelik ayırıcılık ve kültürel ırkçı bakıştaki etkisi meselesi, ele aldığımız konunun bir diğer yönü olup ayrıca üzerinde durulmayı gerektirir.

⁷⁰ Van Berkel, Fenne (2016), **Islamofobie en Antisemitisme in Nederland. Een onderzoek naar de definitievorming van islamofobie en antisemitisme in Nederland**, -yayımlanmamış master tezi-, Utrecht Üniversitesi, s. 8.

⁷¹ Bu yönde görüşler için bk. Van der Valk, **Islamofobie en Discriminatie**, s. 20-21.

⁷² Avrupa'daki bu tür Müslüman gruplar, dini telakkileri ve radikalleşmelerine dair bk. Hıdır, Özcan, *Star Gazetesi Açık Görüş*, "Avrupa'da Müslümanlar ve radikalleşme", 09.04.2016.

⁷³ Sajid, a.g.m., s. 1-2.

“etnisiteden dine-inanca” doğru yönelen, bir seyir izlemektedir.⁷⁴ Bu itibarla da Türk, Arap, Pakistanlı vurgusundan ziyade “Müslümanlar” vurgusu öne çıkarılarak “fobi-müslümanfobi” oluşturulmaktadır. İrkçılık-ayırıcılık ile İslamofobinin ve daha ileri boyutta yukarıda “kültürel ırkçılık” olarak ifade ettiğimiz ve daha ziyade ötekine-Müslümanlara karşı önyargılarla, etiketlemelerle tezahür eden tutumun ilişkisi de bu şekilde ortaya çıkmaktadır.⁷⁵ Buna göre özellikle 11 Eylül 2001 sonrasındaki süreçte –bilhassa da günümüzde- Batılı bir kimsede ırkçı tutum ve eğilimlerin artış göstermesi ile bu kimsedeki İslâm’a ve Müslümanlara yönelik negatif ve islamofobik tutumun artışı arasında –neredeyse birebir- ilişki söz konusudur. Bu durumda Müslümanların aslında bir “ırk” ve hatta Batı’ya göre geri-ikinci sınıf bir ırkın temsilcileri gibi görülmesi durumu söz konusudur.

Bunun tabii sonucu da bu şekilde görülen grup veya kimselerin marjinalize-izole edilmesi, kültürel asimlasyona tabii tutulması durumlarıdır⁷⁶ ki, günümüzde Batı’da iş piyasası ve okullar başta olmak üzere kamusal alanda Müslümanlara yönelik olarak bu tür tutumlar alabildiğine görülmektedir. Bütün bunlar aslında, İslamofobi ve daha somut anlamda da Müslümanfobinin ırkçılık-ayırıcılık ile tezahür ettiği durumlardır. Mesela bugün Batı’daki bazı ülkelerde belirgin olarak öne çıkan Müslüman bir isimle iş başvurusu yapan birinin başvurusu otomatik olarak reddedildiği durumlar olabilmektedir. Aynı kişi aynı vasıflarla sadece ismini değiştirip Batı’lı bir isimle bu başvuruyu yaptığında ise görüşmeye çağrılabilir.

SONUÇ

“İslamofobi-İslâm karşıtlığı”nın, özellikle 11 Eylül 2001 hadisesi sonrasındaki dönemde Avrupa-Batı’da “ırkçılık-ayırıcılık” ile ilişkisini ele aldığımız bu çalışmada netice olarak şu hususları belirtmek gerekir.

⁷⁴ Bu yönde bazı değerlendirmeler için bk. Van der Valk, *a.g.e.*, s. 33-34. Ayrıca bk. van Berkel, *a.g.e.*, s. 9.

⁷⁵ Bu yönde görüş ve değerlendirmeler için bk. Amin, S.(2002), “Understanding Islamic Politics and Culture”, *ASEM Watch* 77, 118-123.; Sajid, A (2005), “Islamophobia: A New Word for an Old Fear”, **Palestine-Israeli Journal**, 12, <http://www.pij.org/details.php?id=344>, son erişim: 10.11.17; Stone, R. (2004), **Islamophobia: Issues, Challenges and Action**, UK: Trentham Books, s. 25.

⁷⁶ Kültürel ırkçılığın bu tür tutumlara yol açmasına dair bk. Modood, T., “Political Blackness and British Asians”, **Sociology**, 28/3, 117-124.

Genel anlamda tarihî kökenlerini İslâm'ın zuhûru yıllarına götürebileceğimiz İslamofobi, bugünkü bilinen anlamıyla daha ziyade Soğuk Savaş'ın bittiği yıllardan itibaren kullanılmış ve ilk kez, 1997'de İngiliz Runnymede Trust adlı kurumun raporunda tanımlanmıştır. Bu tarihten sonra İslamofobi ile alakalı kitap, makale ve raporlardan anlaşıldığı üzere çok ciddi bir artış göstermiş olan İslamofobinin farklı yönleri bu çalışmalarda ele alınmıştır.

Özellikle 11 Eylül 2011 terör hadisesi sonrasında genelde Batı'da özelde ise Amerika'da paradigmal anlamda değişim gösteren İslamofobi, ayırmacılığın ileri bir boyutu olarak ifade edebileceğimiz "ırkçılık-kültürel ırkçılık" tutumu şeklinde bir mahiyet de arzemiştir. Bu ise başlıca üç aşamada tezâhür eder: Birinci aşamada Müslümanları "öteki" ve "grup dışı" sayma, ikinci aşamada grup dışı sayılanın (öteki-Müslümanlar) dışlanması buna karşılık grup içi kabul edilenin üstün görülmesi, üçüncü aşamada ise öte olarak görülenin imajının bozulmasına, stigmatize edilmesine yönelik çalışmalar yapılmasıdır.

"İrkçılık-kültürel ırkçılık" olarak anılmaya başlanan İslamofobinin, bu yönde gayret ve çağrılara rağmen, "anti-semitizm"de olduğu gibi, hukuki-kanuni bir statüye kavuşmamış olması, Batı'daki Müslümanların en önemli problemleri arasında olduğunu söyleyebiliriz. Bu problemin çözümü için başta İslâm İşbirliği Teşkilatı (İİT-OIC) olmak üzere, Müslüman ülke ve kurumların, İslamofobi ile ırkçılık-kültürel ırkçılık arasındaki, son yıllarda bazı çalışmalarda belirgin olarak öne çıkmaya başlayan, ilişkiyi bilhassa vurgulamaları elzemdir.

KAYNAKÇA

- ALIETTI, A. & Dario.P (2013). “Religious Racism. Islamophobia and Antisemitism in Italian Society”, **Religions** 4.
- ALLEN, C. (2010). **Islamophobia**, Ashgate Publishing.
- ALLPORT, G. (1954). **The Nature of Prejudice. Reading**, MA: Addison- Wesley.
- AMIN, S. (2002). “Understanding Islamic Politics and Culture”, **ASEM Watch**, 77.
- BARKER. M. (1981). **The New Racism: Conservatives and the Ideology of the Tribe**, Maryland.
- BOBOCEL, D. R., Hing, L. S., Davey, L. M., Stanley, D. J., & Zanna, M. P. (1998). “Justice-based opposition to social policies: Is it genuine?”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 75/3.
- BRUNZL, M. (2007). **Anti-Semitism and Islamophobia: Hatreds Old and New in Europe**, (Prickly Paradigm Press).
- CANATAN, K. (2010). “**İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım**”, Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm adlı edisyon içinde, Ankara.
- CANATAN, K.,-ŞENTÜRK, R., (1999), “İrkçılık”, DİA, XIX. İstanbul TDV Yayınları.
- CHAUÁN, EUGENIO, (2005), “**An East-West Dichotomy Islamophobia**”, Islamophobia and Anti-Islamism adlı Schenker-Zayyad tarafından yapılan edisyon içinde.
- CONNOR, WALKER, (1993), **Ethnonationalism: The Quest for Understanding**, Princeton.
- DAVIDI, D. (2004). **Factors that Predict Attitudes Toward Muslims Post September 11th**, -doktora tezi-, California School of Professional Psychology, Los Angeles.
- DAVIS, K. “**Ethnic minorities: Now and in the future**”, Amerikan Psikoloji Derneği'nin 100. yılı toplantısında sunulan tebliğ, Washington D.C.

- DEANGELIS, T. (2001). "Understanding and preventing hate crimes", **APA Monitor on Psychology**, 32/10.
- DOVIDIO, J. F. & S. Gaertner (1996). "Reducing prejudice: Combating intergroup biases", **Current Directions in Psychological Science**, 8.
- EBERHARDT, J. L., Golf, P. A., Purdie, V. J., Davies, P. G. (2004). "Seeing Black race, crime, and visual processing", **Journal of Personality and Social Psychology**, 87/6.
- ESPOSITO, John L. & İ. Kalın. (2015). **İslamofobi. 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu**, çev. İsmail Eriş, İstanbul.
- FAZIO, R., Jackson, J.R., Dunton, B., Williams, C.J. (1995). "Variability in automatic activation as unobtrusive measure of racial attitudes: A bona fide pipeline?", **Journal of Personality and Social Psychology**, 69/6.
- GREEN, Todd H. (2015). **The Fear of Islam: An Introduction to Islamophobia in the West**, Minneapolis.
- HEWSTONE, M & R. Brown (ed.) (1986). **Contact and conflict in intergroup encounters (Social Psychology and Society)**, Oxford: Basil Blackwell.
- HEWSTONE, M. & C. M. Judd, (1993), "Models of crossed categorization and intergroup relations", **Journal of Personality and Social Psychology**, 64/5.
- HIDIR, Ö. "**Avrupa'da Müslümanlar ve radikalleşme**", Star Gazetesi Açık Görüş, 09.04.2016.
- HIDIR, Ö., "**Aşırılık Avrupa'nın Yeni Normali**", *AA Analiz Haber*, 16.12.2016, <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/asirilik-avrupa-nin-yeni-normali-707657>, erişim tarihi: 05.11.17.
- HIDIR, Ö. (2007). "**Anti-Semitizm ve Anti-İslamizm: Benzerlikler ve Farklılıklar**", *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Ankara.
- HIDIR, Ö. (2006). "**Luterci Protestanlığın Tarihi Arka Planı ve Martin Luther'in İslam, Kur'an, Hz. Peygamber ve Türklere Bakışı**", *Türk-İslâm Medeniyeti ve Avrupa*" adıyla Marmara Üniversitesi, Diyanet İşleri Başkanlığı ve İSAM tarafından düzenlenen sempozyuma sunulmuş tebliğ, İstanbul 24-26.11. 2006

- HİDİR, Ö. “**Radikal-entegrist’ selefilik neden Batı’da yükseliyor?**”, *AA Analiz Haber*, 03.02.2017.
- HİDİR, Ö. “**Theo van Gogh’un Öldürülmesi Sonrasında Hollanda’da Müslümanlar**”, *Islam Verwoord in Nederland* içinde, -yayım aşamasında-, IUR Press 2018.
- HİDİR, Ö. (2012). **Avrupa’da Müslüman Olmak**, İstanbul.
- HİDİR, Ö. (2017). **Hıristiyan Kültürü ve Hadisler**, İstanbul.
- HİDİR, Ö. (2010). **Yahudi Kültürü ve Hadisler**, İstanbul.
- HİDİR, Ö. (2007). “**Tarihte Bir Anti-İslamist Olarak Martin Luther**”, *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* içinde (Ankara 2007).
- HİLLEL S. & Z. Abu Zayyad. (2005). **Islamophobia and Anti-Semitism**, Princeton.
- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (2017). **2016 Yılı Hollanda İnsan Hakları Raporu**, İstanbul.
- MARTIJN de K. (2016). “You Need to Present a Counter-Message. The Radicalisation of Dutch Muslims and Anti-Islamophobia Initiatives”, **Journal of Muslim in Europe**, 5.
- MITTS, T. (2017). **Terrorism, Islamophobia, and Radicalisation**, Columbia University yayımlanmamış bir doktora çalışması.
- MODOOD, T. (1994). “Political Blackness and British Asians”, **Sociology**, 28/3.
- MUSTAFA ABU SWAY, (2005), “Islamophobia: Meaning, Manifestations, Causes”, *Islamophobia and Anti-Islamism* adlı Schenker-Zayyad tarafından yapılan edisyon içinde.
- PETTIGREW Thomas F. & Roel W. Meertens (1995). “Subtle and Blatant Prejudice in Western Europe”, **European Journal of Social Psychology**, 25.
- POYNTING, S. “Living with racism: The experience and reporting by Arab and Muslim Australians of discrimination, abuse, and violence since 11 September 2001”, **A report to the Human Rights and Equal Opportunity Commission, Center for Cultural Research, University of Western Sydney - www.uws.edu.au/ccr-**.

- REEVES, F. (1983). **British Racial Discourse: A Study of British Political Discourse About Race and Race-related Matters**, Cambridge.
- SADEK, N. (2017). "Islamophobia, Shame, and the Collapse of Muslim Identities", **International Journal of Applied Psychoanal Studies**, 14.
- SAJID, A. (2005). "Islamophobia: A New Word for an Old Fear", **Palestine-Israeli Journal**, 12, <http://www.pij.org/details.php?id=344>, (Son erişim: 10.11.2017)
- SAJID, A. (2005). "**Islamophobia: A New Word for an Old Fear**", Islamophobia and Anti-Semitism adlı edisyon içinde, ed. Schenker, Hillel and, Z. Abu Zayyad, Princeton.
- SEIDAL, G. (1986). **Culture, nation and race in the British and French New Right in R. Levitas. The Ideology of the New Right**, Oxford.
- STONE, R. (2004). **Islamophobia: Issues, Challenges and Action**, UK: Trentham Books.
- STRABAC, Zan & O. Listhaug (2008). "Anti-Muslim Prejudice in Europe: A Multilevel Analysis of survey data from 30 countries", **Social Science Research**, 37.
- ŞENTÜRK, R.-Canatan, K. (1999), "**İrkçılık**", DİA, XIX. İstanbul TDV Yayınları.
- TAYLOR, C., "**The Collapse of Tolerance**", *The Guardian*, 17 Eylül 2007.
- THE RUNNYMEDE TRUST RAPORU (1997). **Islamophobia: A Challenge for Us All**, London: Runnymede Trust.
- VAN BERKEL, F. (2016). **Islamofobie en Antisemitisme in Nederland. Een onderzoek naar de definitievorming van islamofobie en antisemitism in Nederland**, -yayımlanmamış master tezi-, Utrecht Üniversitesi.
- VAN DER VALK, I. (2015). **Dutch Islamophobia**, Viyana.
- VAN DER VALK, I. (2012). **Islamofobie en Discriminatie**, Netherlands.
- VAN DER VALK, I. (2012). **Islamophobia in the Netherlands**, Amsterdam.
- WEINER, Melissa F. (2014). "The Ideologically Colonized Metropole: Dutch Racism and Racist Denial", **Sociology Compass**, 8.

- WESTEN, D. (1998). “The scientific legacy of Sigmund Freud: Toward a psychodynamically informed psychological science”, **Psychological Bulletin**, 124/3.
- WITTENBRINK, B.,-Judd, C. M., -Park, B. (1997). “Evidence for racial prejudice at the implicit level and its relationship with questionnaire measures”, **Journal of Personality & Social Psychology**, 72.

